

Лекція 1. Склоподібний стан речовин і скла

1. Процес переходу скло-розплав

Якщо речовини, що знаходяться в розплавленому рідкому стані охолоджувати, то вони твердіють, і можуть кристалізуватися, або перейти в склоподібний стан, як показано на діаграмі 1. За кривою графіка 1 видно, що розплав переохолоджується, виділяється прихована теплота кристалізації і при температурі плавлення $T_{пл}$, за деякий проміжок часу речовина кристалізується, а потім охолоджується у твердому стані. Крива графіка 2 не має зламів, що свідчить про постійну і плавну зміну властивостей речовини при застиганні у твердий склоподібний стан. При цьому немає визначеної температури плавлення рідини. Процес переходу скло-розплав є оборотним, а частки речовини не розташовуються у визначену просторову решітку. Склоподібна речовина стає твердою, аморфною і ізотропною.

Температура T_f відповідає в'язкості $10^4 \text{ Па} \cdot \text{сек}$. У склі починають з'являтися пластичні властивості, і воно може витягатися в тонкі нитки.

Температура T_g відповідає в'язкості $10^{10} \text{ Па} \cdot \text{сек}$. У склі починає з'являтися крихкість.

Крива вище T_f відповідає розплаву, а нижче температури відпалення T_g – відповідає твердому склоподібному стану речовини.

Інтервал $T_g - T_f$ називають інтервалом розм'якшення, у якому розплав поступово і безупинно одержує властивості твердої склоподібної речовини. Деякі властивості скла поза інтервалом зміняться по прямолінійному законі, а в інтервалі між T_g і T_f по криволінійному.

2. Склоподібні речовини

Більшість речовин використовуваних в оптичному виробництві можна перевести з рідкого стану у твердий й одержати в склоподібному стані. Наприклад, сірку, селен, оксиди SiO_2 , P_2O_5 , B_2O_3 , а також деякі халькогеніди. Речовини, що знаходяться в склоподібному стані широко поширені: смоли, гліцерин, метилметакрилат, поліетилен і т.д. Деякі склоподібні речовини при кімнатній температурі й атмосферному тиску можуть знаходитися у твердому, рідкому чи пластичному стані, утворюючи групу оптичних середовищ.

Оптичні середовища – це оптичне скло, плівки покриття на оптичних деталях, шари клеючої речовини.

3. Теорія будови скла

Відомий російський вчений Менделєєв обґрунтував представлення про скло як про сплав окислів деяких хімічних елементів. Він уподібнив скло переохолодженій рідині, що знаходиться у твердому стані.

Пізніше в 1921 р. академік Лебедєв, вивчаючи зміну показника заломлення скла в залежності від температури, показав, що до температур $500^{\circ} - 600^{\circ} \text{C}$ цей процес оборотний, після швидкого охолодження скла з більш високих температур значення показника заломлення різко змінюється, і процес втрачає оборотність – у склі відбулися структурні зміни.

Створено представлення про мікрокристалічну природу скла як про зчеплення надзвичайно дрібних деформованих кристалів силікатів і кремнеземів. Вони об'єднані в структуру, у якій немає повного взаємного проникнення різнорідних молекул, а є переважна взаємодія однорідних молекул з утворенням малих самостійних структурних мікро груп. Таку структуру називають мікрогетерогенною (неоднорідною). Кристалит являє собою зародок деформованого кристала, центральна частина, якого має упорядковану будову, а периферія є мікро областю перехідною до іншого хімічному складу. Між мікро областями немає границь розділу, що було підтверджено експериментами.

Пізніше академік Гребенщиков показав, що при обробці зразка скла оцтовою, соляною і ін. кислотами вилужується натрієво- і калієвоборатна складова і залишається 9-5%-е кремнеземне скло. Розміри і форми зразка не змінюються.

На початку 30-х р. Захариазин висунув теорію будови скла, що стала популярною, під назвою теорії безупинної сітки. По цій теорії координаційні поліедри окислів здатні затвердіти у вигляді скла і створювати міцну зв'язану структурну сітку. У цій сітці центральний іон-атом склоутворювача оточений іонами-атомами кисню й іншого двовалентного елемента розташованого в загальних вершинах тетраедра. Деякі іони-атоми зв'язані тільки з двома центральними атомами і не утворюють зв'язків з іншими катіонами. По цій теорії окисли типів R_2O_3 , RO_2 і R_2O_5 дають склоутворення, а окисли типів R_2O і RO не утворюють скла.

4. Про кристалізацію скла

Щоб уникнути появи кристалів у склі, потрібно знати закони, що керують числом новотворів і їх лінійним ростом. У рідкому стані розплаву атоми роблять хаотичний тепловий рух і зіштовхуються один з одним, утворюючи метастабільні агрегати, що перегруповуються й створюють центри кристалізації. До цих центрів приєднуються нові частки речовини і кристали ростуть. При подальшому зниженні температури швидкість руху молекул зменшується, але кристали ще ростуть під впливом збільшення коефіцієнта дифузії, що залежить від в'язкості. При подальшому переохолодженні в'язкість зростає надзвичайно швидко і ріст кристалів припиняється. Процес кристалізації можна представити у виді наступних графіків.

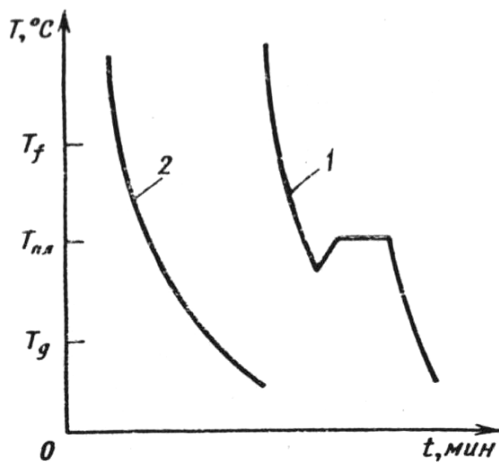

Рис. 1. Процессы застывания жидкостей в твердое вещество

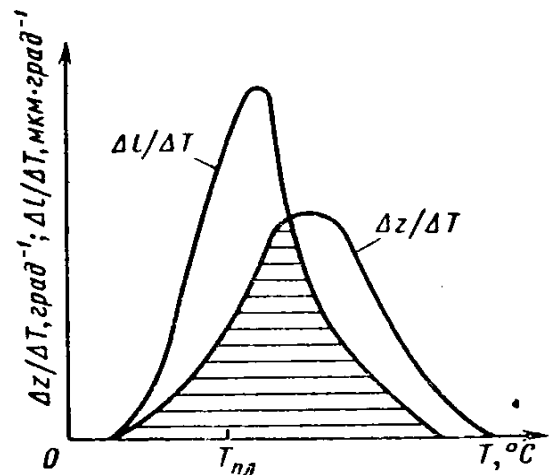

Рис. 2. Процессы кристаллизации в зависимости от температуры

Здатність розплаву кристалізуватися впливає з взаємного розташування графіків ЧЦК і ЛРК. ЧЦК – це є швидкість утворення деякого числа центрів кристалізації, тобто $\frac{\Delta Z}{\Delta t}$, де ΔZ - збільшення центрів кристала, Δt - збільшення температури. ЛРК – швидкість лінійного росту кристалів $\frac{\Delta l}{\Delta t}$, де Δl - збільшення розмірів кристалів.

Якщо максимуми ЧЦК і ЛРК знаходяться при близьких температурах, то кристалізація настає легко, а якщо ні, то кристалізація утруднюється. Максимум ЛРК для всіх розплавів лежить поблизу температури плавлення, завдяки чому більшість розплавів можна перевести в склоподібний стан. Якщо абсолютне значення максимуму ЧЦК велике, то утвориться велике число дрібних кристалів. Якщо ж великий максимум ЛРК, то утворяться

кристали великого розміру. Чітке представлення про кристалізаційну здатність розплаву скломаси даного хімічного складу дозволяє цілеспрямовано керувати режимом варіння, виробленням і термічною обробкою скла домагаючись його одержання без кристалізації. Збільшення числа в'язких компонентів складу, гарний провар і однорідність шихти, знижують кристалізаційну здатність скломаси.

5. Скло оптичне

Склом називають речовини, що знаходяться в склоподібному стані, якому властиві наступні ознаки:

- 1) твердість при звичайній температурі;
- 2) прозорість хоча б для деякої частини спектра видимого випромінювання;
- 3) мала електро і теплопровідність;
- 4) стійкість до реагентів атмосфери і води;
- 5) однорідність по всьому обсягу.

Скло, що задовольняє цим ознакам, називається промисловими, технічними чи оптичними в залежності від їхнього призначення.

Скло складається, головним чином з окислів, що поділяють на

- 1) кислотні: SiO_2 , P_2O_5 , B_2O_3 і ін.;
- 2) основні: CaO , Na_2O , K_2O , BaO ;
- 3) амфотерні: Al_2O_3 .

Скло оптичне визначають по 100%-й формулі хімічного складу. Наприклад, 72% - SiO_2 , 10% - CaO , 18% - K_2O . Для надання склу спеціальних властивостей по твердості, кольору, радіаційній стійкості в них додають певні хімічні елементи.